

Қазыбек Г.Қ.

Олжас Сүлейменовтің «Адамға табын, Жер, енді» поэмасының қазақ тіліне аударылу ерекшелігі

Бұл мақалада Олжас Омарұлы Сүлейменовтің алғашқы ғарышкер Юрий Гагаринге арналған поэмасының қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері туралы жан жақты айтылады. Олжас – орыстілді ақын. Ақын шығармалары көптеген тілдерге аударылғаны белгілі. Ол шығармаларын орыс тілінде жазады. Ал осы поэманы қазақша сөйлеткен дарынды ақын Қадыр Мырза Әлі аударманың қай түрін қолданды, аудармашының жетістіктері мен кемшіліктері нақты мысалдар арқылы талданады.

Түйін сөздер: аударма, поэма, ақын, аудармашы, еркін аударма.

Kazybek G.K.

The translation peculiarities of the poem Olzhas Suleymenov «Adamga tabyn, Zher endi»

The translation specifics of the poem about first cosmonaut Yuri Gagarin done by Olzhas Omarkhanuly Suleymenov is thoroughly written in this article. Olzhas is a Russian- language poet. It is known that the poet's works have been translated into many languages. He reads his compositions in Russian language. What kind of methods were used by a talented poet Kadyr Nyrza Ali, who translated the poem into Kazakh, achievements and disadvantages of translation was analyzed by concrete example.

Key words: translation, poem, poet, interpreter, free translation.

Қазыбек Г.Қ.

Особенности перевода поэмы Олжаса Сулейменова «Земля, поклонись человеку!» на казахский язык

В этой статье всесторонне рассматриваются особенности перевода на казахский язык поэмы Олжаса Омаровича Сулейменова, посвященной первому космонавту – Юрию Гагарину. Олжас писал произведения на русском языке. Известно, что поэмы поэта были переведены на многие языки. На примерах проанализированы переводческие преимущества и недостатки, способ перевода поэмы, которая благодаря талантливому писателю Кадыру Мырза Али заговорила на казахском языке.

Ключевые слова: перевод, поэма, поэт, переводчик, вольный перевод.

ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ «АДАМҒА ТАБЫН, ЖЕР ЕНДІ» ПОЭМАСЫНЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Олжас Омарұлы Сүлейменов – ақын, тілтанушы, саясаткер, ядролық қару-жарақтарды жаппай қолдануға қарсы тұрушы. Ақынның шығармашылығы жайлы, оның өзіндік даралығы туралы жазылған мақалалар мен ғылыми еңбектер де бар. Мысалы, З. Ахметов [1], В. Гусев [2], К. Бузаубагарова [3], С. Диканбаева [4], Г. Толмачев [5], Н.С. Ким [6], А.Б. Жуминова [7], А.Ж. Сарсенбаева [8] т.б.

Алғашқы өлеңдер жинағы «Арғымақтар» деген атпен 1961 жылы жарияланған. Олжас Сүлейменовтің ақындығын мойындап білген поэмасы «Адамға табын, жер, енді» деп аталады. Бұл поэманы да ақын 1961 жылы жариялайды. Біз осы мақаламызда жарыққа шыққан кезден бастап түрлі сынға ұшыраған поэманың қазақша нұсқасын түпнұсқамен салыстырып, кемшіліктері мен жетістіктерін саралауды мақсат еттік.

Олжас орыс тілді ақын. Ақын шығармалары көптеген тілдерге аударылғаны белгілі. Ол шығармаларын орыс тілінде жазады. Соған қарамастан ақынның поэзиясынан дала елінің рухы, мәдениеті мен тарихы, дәстүрі мен салты анық көрініп тұрады. Ақын шығармаларының көбі белгілі бір тарихи оқиғаға арналады. Мысалы, «Адамға табын, Жер, енді» поэмасын ғарышты тұңғыш рет бағындырған космонавт Юрий Гагариннің ерлігіне арнады. Поэма өзінің көркемдігімен, сыршылдығымен дараланады. Өткен ғасырдың айтулы оқиғасын мақтанышпен жырлайды. Бұл поэма дүние жүзі халықтарының тілдеріне аударылды. Өзінің көркемдік бағасын да алған шығарма. Ақынның осы поэмасының арқасында қазақ елі көптеген мемлекеттерге танылды. Поэма эмоциялық тебіреніске толы, сыршылдығы зор, ой қазынсы мол болуымен ерекшеленеді.

Олжас Сүлейменовтің осы поэмасын қазақ тіліне Қадыр Мырза тәржімалаған. Қадыр Ғинаятұлы Мырзалиев, Қадыр Мырза – ақын, қазақ елінің халық жазушысы. Аударма ісінде М. Овидий, Руми, В. Гюгю, Г. Гейне, М. Лермонтов, С. Есенин, Я. Райнис, Л. Родари, Р. Ғамзатов, Э. Межелайтис, К. Кулиев өлеңдерін, Ш. Петефинің жыр жинақтарын қазақ тіліне аударған. Қадыр Мырза Әлі ағамыздың жары Салтанат Мырзалиева берген бір сұхбатында ақын аудармаларының өзі он бір томдай болып қалады деген. Яғни, Қадыр аға аудармада өзіндік қолтаңбасын қалыптастырған көркем аудармашы екендігі анық.

Гиви Гачечиладзенің толғамы бойынша, «аударма – түпнұсқаның бейнесі, осыған орай, түпнұсқадағы болмыстың бейнеленуі. Әдебиет – ақиқат өмірдің сырлы суреті, халықтың көркем тарихы; шығарма арқауы – шындық». Осындай шындықтар жазылған поэманы қазақ тіліне аударуда Қадыр Мырза аудармашылық шеберліктің үлгісін көрсете білген. Ақын Қадыр Мырза Әлидің: «Ақын атаулының бір жанды жері – тіл болса, Екінші жанды жері – тарих» деген қанатты сөзі бар. Яғни, аудармашы осы поэманы кездейсоқ ала салоппен, аудармағаны белгілі. Олжастың бұл поэмасының маңыздылығын, ерекшелігін түсіне отырып тәржімалағандығын байұаймыз. Аударманың тілі жатық, ойы оралымды, түпнұсқаның идеясын толық бере білген. Аудармашының дарындылығы оның бейнелеп отырған өмір көріністері мен құбылыстарына авторша қарап, авторша толғанып, қаламды авторша сілтеумен өлшенетіндігі белгілі жайт. Бұл жайтты аудармашы түсініп, көркем аударма жасаған.

Белгілі аудармашы, ақын В. Жуковскийдің: «Переводчик прозы – его раб, переводчик поэзии – его соперник» деген әдемі пікірі бар. Осы пікірді біз Қадыр ағамыздың аудармаларынан анық көре аламыз.

Ойымызды нақтылау мақсатында түпнұсқамен аударма нұсқаны салыстырып көрейік.

Түпнұсқа:

...Разгадай:
Почему люди тянутся к звездам!
Почему в наших песнях
Герой – это сокол!
Почему все прекрасное,
Что он создал,
Человек, помолчав.
Называет – Высоким! [9]

Аударма:

... Неліктен
Жуық жұлдыз ұран бізге?
Неліктен
Жыр арқауы – қыран түзде?
Неліктен
Сұлулықтың асқақ бәрі?
Неліктен?
Жауап бере жырауды ізде! [10, 233]

Аударманы талдай отырып, түпнұсқа 7 жолдан, ал аударма 8 жолдан тұратынын айқын көруге болады. Аударма сөзбе-сөз емес, еркін түрде жасалған. Түпнұсқада «почему» сөзі 3 рет айтылса, аудармада «неліктен» сөзі 4 рет қайталанып,

оған сәтті табылған эквивалент болып тұр. Бұл авторлық стиль, яғни, автордың таңдаған әдісі десек те болады. Аудармашы мұны аудармада сәтті сақтай білген. «*тянутся к звездам*» дегенді «*жұлдыз ұран бізге*» десе, «*песня*» – «*жыр*» болып еркін аударылса да, орынды деп есептейміз. Ал соңғы 2 жолына келетін болсақ, аудармашы толығымен еркіндікке бет бұрған.

Түпнұсқа:

Хорошо в тёплом небе
апрельскою ранью,
Хороши облака.
Вид у неба хорош.
Но представишь нечаянно
глушь мироздания,
Бесконечность
И скроешь улыбкою дрожь. [9]

Аударма:

Сәуірдің сұлу таңы:
Алдайды нұр.
Аспанға,
Ақша бұлтқа қанбайды қыр.
Әлемнің шексіздігі
Еске кенет
Түсті ме?
Зәре құтың қалмайды бір... [10, 234]

Түпнұсқа мәтіні 6 жолдан құралса, аударма 8 жолдан тұрады, яғни, аударма еркін жасалған. Автор түпнұсқада «*хорошо*» деп, аспан, күнді жақсы екен деп берсе, аудармада ол нақты «*сәуірдің сұлу таңы*», «*алдайды нұр*», «*ақша бұлтқа қанбайды қыр*» деген екен. Еркіндік аударманың әр жолында байқалады. «*Бесконечность*» – «*әлемнің шексіздігі*», «*еске кенет*», «*түсті ме?*» «*Зәре құтың қалмайды бір*» деп басқаша аударылған. Түпнұсқада жоқ сұраулы сөйлем, аудармада сұрау түрінде берілген. «*дрожь*» қазақша «*діріл*» болса, аудармада «*зәре-құт*» деп қолданылған. Екеуінің семантикалық реңктері әр түрлі екенін ескерген жөн болар.

Түпнұсқа:

Я влюблен в Красоту.
Я мечтал о ней сотни веков.
Пришивался к кресту.
Возносил и сносил богов.
Я создал эти реки
И ветер швырнул в моря.
Ты, Земля,
Поклонись Человеку,
Твой бог – Я. [9]

Аударма :

Ғашықпын,
Сұлулыққа ғашықпын мен.
Сұлулық қымбат маған ашық күннен.
Сол үшін,
Өзім мақтап,
Өзім даттап,
Миын да жаратқанның ашыттым мен. [10, 238]

Аударма толығымен еркін жасалған. Өлең жолдары бір-біріне сәйкес болғанымен де, эквиваленттілік жағынан бөлек туындылар. Аудармада қандай да бір түпнұсқада жоқ ырғақ бар. «*Ғашықпын, ғашықпын мен*» деген сөздер сол ырғақты тудырып тұрса керек. Аударманы оқығанда өлең махаббат тақырыбына жазылғандай әсер туындайды, ал негізінде түпнұсқа тақырыбы мүлде басқа. «*Өзім мақтап, өзім даттап, миын да жаратқанның ашыттым мен*» деген жолдар мағыналық жағынан түпнұсқаға сәйкес келмейді.

Түпнұсқа:

Я люблю тебя, жизнь.
За весну,
И за страх,
И за ярость.
Я люблю тебя, жизнь,
И за крупное,
И за малость,
За свободу движений.
За скованность И за риск.
Я люблю тебя, жизнь. [9]

Аударма :

Ғашықпын, өмір, саған,
Көктем үшін,
Қорқыныш үрей үшін,
От дем үшін.
Ғашықпын, өмір, саған
Азды көпті
Дәміннің бұйырғаны,
Жеткені үшін. [10, 245]

Түпнұсқа мәтіні өмірді сүю туралы жазылған. Аударма эквиваленттілігі жағынан да, семантикасы жағынан да сәтті. Аудармашы тарапынан біраз қосу жасалған, мысалы «*ярость*» сөзі «*қорқыныш, үрей үшін, от дем үшін*» деген сөздерден көруге болады. «*За свободу движений, за скованность, и за риск*» – «*Азды көпті, дәміннің бұйырғаны жеткені үшін*» деп аударған. Сөздер мағыналық жағынан түпнұсқаға жақын. Автор өлең соңында «*Я люблю тебя, жизнь*» деп қайталауды жөн көрсе, аудармашы бұл жолды қоспаған екен.

Түпнұсқа:

Поздравляй нас, Гагарин,
С победою!
Здорово!
Все цветы!
Все улыбки
Растроганной милой Земли! [9]

Аударма:

Құттықта, Гагарин дос,
Мына бізді.
Мына Күн,
Мына аспанды,
Даламызды!
Тамаша гүл мұхиты,
Шат күлкісі
Көңілі босаған Жер -анамыздың. [10, 266]

Түпнұсқа мәтіні тілге жеңіл оқылатын, құттықтау түрінде жазылған жолдар. Аудармада да осы құттықтау сезімі сақталған. Аудармашы «*Поздравляй нас*» дегенді екі түрлі жолға бөліпті. «*Гагарин дос*» деп аудармада қазақ жұртының қабылдауына жақындатқан. Соңғы жолдарындағы «*Земля*» – «*Жер-ана*» деп сәтті қолданылған.

Қорытындылай келе, поэманы аудару кезінде Қадыр Мырза Әлі еркін аударма тәсілін қолданған. Аударма жеңіл әрі түсінікті аударылған.

Әдебиеттер

- 1 Ахметов З.А., Национально-характерные черты языка поэзии Олжаса Сулейменова // В кн. О языке казахской поэзии. – А., 1977.
- 2 Гусев В., Национальное, интернациональное – и общечеловеческое: об Олжасе Сулейменове и его «Глиняной книге» // В кн. Герой и стиль. – М., 1983.
- 3 Бузаубагарова К.С., Стих Олжаса Сулейменова. – А., 1984.
- 4 Диканбаева С., О стилистическом комплексе в творческом контексте О. Сулейменова // Сб. научных тр. – А., 1984.
- 5 Толмачев Г., Повесть об Олжасе. – А., 1996.

- 6 Ким Н.С., Эпидигматические отношения в языке и их реализация в русской художественной речи (на материале поэзии О.О. Сулейменова). – Таш., 2002.
- 7 Жуминова А.Б., Тезаурус языковой личности поэта О. Сулейменова. – А., 2004.
- 8 Сарсембаева А.Ж., Анафора в поэзии О.О. Сулейменова. – А., 2005.
- 9 Сүлейменов О. Апрель 1961. Поэма. Посвящается Юрию Гагарину. Электронный ресурс.
- 10 Сүлейменов О. Атамекен. Поэма. Аударған Қадыр Мырзалиев. – 1972.

References

- 1 Ahmetov Z.A., Nacional'no-harakternye cherty yazyka poeziii Olzhasa Sulejmenova // V kn. O yazyke kazahskoj poeziii. – А., 1977.
- 2 Gusev V., Nacional'noe, internacional'noe – i obshchechelovecheskoe: ob Olzhase Sulejmenove i ego «Glinyanoj knige» // V kn. Geroj i stil'. – М., 1983.
- 3 Z Buzaubagarova K.S., Stih Olzhasa Sulejmenova. – А., 1984.
- 4 Dikanbaeva S., O stilisticheskom komplekse v tvorcheskom kontekste O. Sulejmenova // Sb. nauchnyh tr. – А., 1984.
- 5 Tolmachev G., Povest' ob Olzhase. – А., 1996.
- 6 Kim N.S., Эпидигматические отношения в языке и их реализация в русской художественной речи (на материале поэзии О.О. Сулейменова). – Таш., 2002.
- 7 Жуминова А.Б., Тезаурус языковой личности поэта О. Сулейменова. – А., 2004.
- 8 Сарсембаева А.Ж., Анафора в поэзии О.О. Сулейменова. – А., 2005.
- 9 Сүлейменов О. Апрель 1961. Поэма. Посвящается Юрию Гагарину. Электронный ресурс.
- 10 Сүлейменов О. Атамекен. Поэма. Аударған Қадыр Мырзалиев. – 1972.